

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

KARATAŞ, Ö.S. (2019). Sultan II. Mahmûd'un Modernleşme Politikası Dâhilinde Yeniçeri Teşkilâtı Ve Teşkilâtın Mûsikî Unsurları. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (3) , 937-955 .

Sultan II. Mahmûd'un Modernleşme Politikası Dâhilinde Yeniçeri Teşkilâtı ve Teşkilâtın Mûsikî Unsurları (*)

Özgür Sadık KARATAŞ (**)

Öz: Sultan II. Mahmûd'un Modernleşme Politikası Dâhilinde Yeniçeri Teşkilâtı ve Teşkilâtın Mûsikî Unsurları" isimli bu araştırma, "Politika ve Müzik" evreninde bir örneklem olarak çalışılmıştır. Araştırmada Osmanlı modernleşmesi ve süreçleri, çalışmanın giriş bölümünü oluşturmaktadır. Giriş bölümünü takip eden kısımda Sultan II. Mahmûd Hân dönemi genel olarak ele alınmış ve şahsiyetin modernleşme düşüncesi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümden sonraki kısımda ise; pâdişâhın devlet politikasında önemli bir yer tutan "yeniçeri konusu", yeniçeriler hakkında tarihsel bilgilerle detaylandırılmıştır. Araştırmanın bundan sonraki bölümünde teşkilâtla ilişkili müzikal unsurlara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise; bulgular ışığında bir takım çıkarımlara ulaşılmaya çalışılmış, konu bağlamında pâdişâhın modernleşme politikasının neticeleri hem askerî hem de müzikal platformlarda tartışılmıştır. Araştırmaya Muzika-yı Hümayûn'un kuruluş ve gelişim aşamaları dâhil edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeniçeri, Vak'a-i Hayriyye, Modernleşme Politikası, Mûsikî Unsurları, Sultan II. Mahmûd.

Yeniçeri Organisation and its Musical Elements within Sultan

II. Mahmud's Modernisation Politics

Abstract: This research called *Yeniçeri Organization and its Musical Elements within Sultan II Mahmud's Modernization Politics* has been studied as a sample in the universe of "Music and Politics". In the research, introduction part includes the modernization of Ottoman and its process. In the following part, Sultan II Mahmud era has been dealt in general terms and some information has been given about his modernization opinions. After tis section, "Yeniçeri topic" having an important role in Sultan's state politics has been elaborated with historical information. In the following section, musical elements related to the organization have been included. In the conclusion, some inferences have been tried to be drawn in lights of evidences. In the context of the topic, the results of Sultan's modernization politics have been discussed in terms of both militarily and musically. The stages of establishment and development of Muzika-yı Hümayûn haven't been included in the research.

Keywords: Yeniçeri, Vak'a-i Hayriyye (fortunate event), modernization politics, musical elements, Sultan Mahmud the Second (II. Mahmud), Mehterhâne.

Makale Geliş Tarihi: 16.07.2019

Makale Kabul Tarihi: 13.10.2019

*) Söz konusu çalışma, 22-24 Mart 2018 tarihlerinde Etnomüzikoloji Derneği tarafından düzenlenen "Müzik ve Politika" isimli, 1. Uluslararası Etnomüzikoloji Sempozyumunda sunulmuş olan sözlü bildiriden genişletilerek oluşturulmuştur.

**) Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü (e-posta: ozgursadik.karatas@atauni.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/0000-0002-8597-3914

I. Giriş

Ortaylı (2008) Modernleşme kavramını şu şekilde açıklar: *Modernleşme aslında, gelişmiş toplumun özelliklerinin az gelişmişler tarafından alınması, diye tarif ediliyor. Bu tarif yeterince açık değil. Modernleşme var olan değişimin değişmesidir. Yani toplum zaten belli bir ölçüde değişedurunken ani ve hızlı bir değişme dönemine girilmesi söz konusudur* (s. 15).

Modernleşmenin mekânı durumunda olan Avrupa, birey özgürlüğüne ve aklı ön değerliğine değer vermiştir. Bu paralelde bireyi kontrolü altında tutan otoriteden ve geleneksel yapıdan kendini uzaklaştırmıştır. Bu yüzden modernite ile geleneksellik arasında kesin bir inkâr ilişkisi olmasa da kavramsal bir uzaklık görülmektedir (Temel, 2015, s. 17).

Bununla beraber, modernleşmenin içindeki direnen geleneğin olumlu bir gelişmede itici bir rol aldığı da gerçektir. Şöyle ki; sağlıklı bir gelişim ve değişim gerçekleşmediğinde bu direniş de sağlıksız şekillerde meydana çıkar. Bu yorum paralelinde Ortaylı, Osmanlı modernleşmesini örnek olarak sunmuştur: *Osmanlı modernleşmesinin tarihi boyunca radikal girişimler karşılığında, kaide-i tedric denen tutuculuk prensibini ve tutucu grubu buldular. Çoğunlukla bu iki grubun uyum sağlaması Türk siyasal ve kültürel hayatına batılılaşma, Avrupa taklitçiliği vs. gibi kavramların gelip yerleşmesine neden olmuştur* (Ortaylı, 2008, s. 17).

Modernleşme esnasındaki bu ayrılığı genel mânâda Mardin, şu şekilde açıklamaktadır: *Modernleşme, toplumların aynı zamanda gittikçe farklılaştıkları ve merkezileştikleri bir süreçtir. Batı Avrupa'da feodalizmin çöküşü ile başlayan bu süreç, burjuvazinin gelişmesi, sanayileşme ve siyasî hakların nüfusun daha büyük kesimlerine yayılması gibi unsurları da kapsar. Bu gelişme esnasında, toplumun bazı fonksiyonları merkezde toplanırken, öte yandan yeni gruplar doğar, toplumun fonksiyonları birbirinden ayrılır* (Mardin, 1991, s. 25).

Batılılaşma adı verilen ve esasen Tanzimat'la başlayan süreç, *reform hareketleri, lâikleşme, modernleşme* gibi kavramlarla da ifade edilmiştir. Osmanlı'da Avrupa'dan farklı bir şekilde cereyan eden söz konusu süreç, Batı'daki gibi kendiliğinden ve bağımsız bir şekilde gelişim göstermemiştir. Aksine Osmanlı varolan bir modeli örnek alarak o modelle mücadeleye girişmiştir. Oysa ki sözü edilen *model*, kendi toplumunun gerçeklerinden uzakta yer almış ve dahası doğrusu işlenerek topluma uygulanılamamış bir dokuda kalmıştır (Timur, 1985, s. 139).

Esasen Osmanlı İmparatorluğu, Batı uygarlığı denilen kültür bütünüyle sürekli ilişki halinde olmuştur. Ne var ki; imparatorluğun yükselme döneminde; Osmanlı kendi uygarlığını, Batı karşısında üstün görmüştür. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, neden gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek cevaplanmışsa da daha sonra yüzeysel bir algılamayla Batı'nın askerî üstünlüğüyle yorumlanmıştır. Batıcılığın ilk devresi denilebilecek bu dönemde, Batı'nın askerî teknolojisinin savaşta durumu ve savaşın neticesini kısmen de olsa Tanrı'ya bırakma

şeklindeki kadîm inanç tartışılmaya başlanmıştır. Zamanla bu tartışma; savaşta teknolojinin etkinliği üzerine sonuçlanmıştır (Mardin, 1991, s. 9).

II. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Dönemleri

Tunaya, Osmanlı'nın Batılılaşma dönemlerini şu şekilde yorumlamıştır: *İmparatorluk içinde, Batılılaşma hareketlerinin şeması, tarih incelemelerinden faydalanılarak şu şekilde çizilebilir: 1- Kısmî müessese ıslahları, 2- Aydın despotluk devresi, 3- Modern devlet fikrini gerçekleştirme safhaları* (Tunaya, 1999, s. 29).

III. Kısmî Müessese Islahları

1718-1826 yılları arasında ele alınan bu dönem, canlı fakat çekingen bir dönemdir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar hiçbir köklü ıslahatın yapılmadığı, Batı'yı tanıma isteğine rağmen Batı üstünlüğünün itiraf edilmediği bir dönem olarak bililmektedir. Islahat planları birkaç seçkinin projesi olmaktan ileriye gidememiş dolayısıyla kitleye mal olamamıştır. Bu dönemde, çeşitli Batı temasları olsa da her ıslahat hareketi Ulema Sınıfı ve Yeniçeri Ocağı'nın direnişiyle karşılaşmış başarısızlığa uğratılmıştır. Dönemin en önemli durakları 1718-1730 arasındaki Lâle Devri ve 1789-1807 arasında yer tutan Nizâm-ı Cedîd hareketleridir (Tunaya, 1999, s. 29).

IV. Aydın Despotluk Devresi

Bu dönemde sarayın yönetimi sadrazamdan pâdişâha kaymıştır. 25 Mayıs 1826 görüşmesinde Ulema, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına onay vermiştir. Bu gelişmeyle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonucunda büyük bir Batılılaşma kapısı açılmıştır (Tunaya, 1999, s. 36-37). Sultan Mahmûd'un ıslahatları yine bu dönemde oldukça önem arz eder. Ferdî hürriyet rejiminin kurulması, mülkiyetin korunması, kanun önünde eşitlik, muhabere serbestliği ve bilhassa din ve vicdan hürriyeti söz konusu dönemin önemli atılımlarıdır. Yine bu dönemde; Batı'nın eğitim ilkeleriyle çalışacak eğitim kurumları Medrese'nin paralelinde kurulmuştur. Şer'îye Mahkemelerinin yanında Nizâmiye Mahkemelerinin temelleri atılmıştır (Tunaya, 1999, s. 39-40).

V. Modern Devlet Fikrini Gerçekleştirme Safhaları

Bu süreç; *Tanzimat Dönemi* olarak adlandırılan dönemle başlamıştır. Tanzimat dönemi; ıslahat silsilesini devam ettiren, ıslahatları aynı çeşit hareketlere bağlayan bir zincir durumundadır. 1839 yılında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmuş ve birer sûreti tüm yabancı devletlerin elçilerine verilmiş olan Gülhâne Hatt-ı Hümayûn'u yeni bir siyasî organizasyonun gerekliliğini ilân etmiştir. Kedisinden sonraki dönemlere ıslahat metodlarıyla kaynak olan Tanzimat Dönemi, II. Mahmûd döneminin doğal bir ürünüdür. Tanzimat, sürekli araştırmacı ve batılılaşmayı gerekli gören bir zihniyet olmuş, bu hâliyle de kendisinden sonra gelen I. Meşrûtiyet ve kısmen de olsa II. Meşrûtiyet dönemlerini etkilemiştir (Tunaya, 1999, s. 42-43).

Engelhardt, Tanzimat oluşumunu şu şekilde değerlendirmektedir:

Reşid Paşa'ya göre Tanzimat, yalnız memleketin iç durumunu ıslaha yarayacak acil bir tedbir değil, belki ve özellikle devletin dış güvenliğini

sağlamakta yegâne vasıtaydı; çünkü yabancı devletlerin güvenini kazanmak, manevi yardımlarını elde etmek, şimdiye kadar Avrupa devletleri dışında yaşayan Osmanlı Hükümetinin varlığını koruma gereğini ve ihtiyacını Batılı devletlere kabul ettirmek, kısacası Osmanlı Devleti'nin siyasî dengede yararlı bir unsur olmasını sağlamak ancak Tanzimat ile mümkün olabilecektir (Engelhardt, 1999, s. 234).

Tanzimat dönemi aynı zamanda bir çeşit laiklik kavramını da Osmanlı'ya getiriyor; bütün siyasî, sosyal, kültürel ve iktisadî hayat sahalarını da kapsıyordu. Batı tiyatro oyunları ve müzikleri, Müslümanların ve gayri Müslimlerin kanun önünde tam eşitliği, bazı seçkin zümrelerde kadın erkek eşitliği ilk defa bu dönemde ortaya çıkan olgulardır. Avrupa'daki gibi hükümetin sorumluluğu ve kadrosu artmaktadır (Andıç, 2004, s. 890). 1856 yılında yabancı baskısıyla ilân edilen Islahat Fermânı da, Osmanlı'nın hemen bütün kurumlarını yenileştirip, dayandığı fikrî esaslarda köklü değişikliklere neden olmuştur (Tunaya, 1999, s. 51).

Tanzimat döneminin pâdişahı olarak Sultan Abdülmecid sembol hükümdar durumunda olsa da; Mecid'in vefâtından sonra 1861'de tahta geçen Sultan Abdülaziz, Tanzimat döneminin son onbeş yıllık sultanlığını yürütmüştür. Her ne kadar ağabeyinden oldukça farklı bir dünya görüşüne ve çok daha fazla gelenekselci yapıya sahip bir imaj sergilese de, Tanzimat'tan vazgeçmeyerek bu düşünce paralelinde bir takım faaliyetlere devam etmiştir (Küçük, 1988, s. 179).

A. Sultan II. Mahmûd'dan Önce Orduda Modernleşme Çalışmaları Hakkında Genel Bilgiler

XVI. yüzyıl Avrupası'nda Osmanlı kapıkulu ocakları düzenli ordunun en önemli örneğidir. XVII. yüzyılda Avusturya-Almanya'ya karşı kapıkulu birliklerinin niteliksel bir üstünlüğü belirgindir. 1618 ile 1648 yılları arasında cereyan eden otuz yıl savaşları Alman-Avusturya ordularının yetersizliğinin net bir göstergesidir (Ortaylı, 2011, s. 49).

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. yüzyılda almış olduğu yenilgiler, hem Osmanlı'ya giderek büyük bir güç olma niteliğini kaybettirmiş hem de Avrupa kuvvet dengesini değiştirmiştir. Osmanlı artık Batı ülkeleri için bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Onun yerine Doğu tehlikesini, Petro'nun reformlarıyla sürekli ilerleme kaydeden Rusya temsil etmeye başlamıştır. Batı için artık Osmanlı Devleti bir tehdit değil, Rusya'ya karşı kullanılacak bir fren olarak değerlendirilmiştir. Bu yeni dönemde, asırlarca Batı karşısında üstünlük kuran Osmanlı ordusu, giderek Batılı askerî uzmanların ve diplomatların kontrolü altına girmiş ve İmparatorluğun son döneminde ise bizzat Batılı subayların yönetimine bırakılmıştır (Timur, 1985, s. 139-140).

Esasen Avrupa'da askeri alandaki gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nda, yenilgiler başlamadan önce fark edilmiştir. 1596'da Bosnalı Hasan El-Kâfi, Eğri seferi esnasında yeni silahların kullanıldığını ve bu hususta önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir. 1717 yılında İstanbul'a gelen bir Fransız subayı De Rochefort ise askeri yeniliklere hassasiyet duyulmasını ve Osmanlı askerî teşkilâtı dışında Avrupa usûlü eğitim verecek bir fân subaylığının oluşturulmasını önermiştir. 1733 senesinde Alexandre Comte de

Bonneval, Humbaracı Ahmed Paşa adını alarak bir humbaracı kıtası oluşturmuştur. 1796'da Rusya savaşı esnasında Baron de Tott, Çanakkale'de istihkâm işleriyle uğraşmıştır (Kayalı, 1985, s. 1251-1252).

Osmanlı'da bu sahada geniş atılımların Sultan III. Selim iktidarında yapıldığı bilinmektedir. Nizâm-ı Cedîd adı verilen bu Sultan Selim dönemi, meşveret meclisinde yapılan görüşmeler sonucunda doğmuştur. Sultan Selim yapacağı ıslahatı birkaç yoldan yürütmeyi planlamıştır. Kuvvetli bir merkezî devlet kurmak ve hazineye gelir bulmak, donanmayı yenilemek ve yeni bir askerî güç kurmak bu planın parçalarıdır (Andıç, 2104, s. 14). Bu teşebbüs de önceki dönemlerdeki gibi olumlu neticelenmemiş, Kabakçı Mustafa önderliğinde başlayan Yeniçeri isyanı Sultan III. Selim'in katli ile son bulmuştur (Ortaylı, 2011, s. 63).

1. Sultân II. Mahmûd Hân Dönemine Genel Bir Bakış

13 Ramazan 1199'da (20 Temmuz 1785) doğmuş olan II. Mahmûd, Osmanlı padişâhlarından I. Abdülhamid'in oğludur. III. Selim'in tahttan indirilmesi, ağabeyi IV. Mustafa'nın cülûsu ve bunun da Alemdar Mustafa Paşa'nın hal'i üzerine 28 Temmuz 1808'de tahta oturmuştur. III. Selim Hân'ın katli sırasında âdetâ ölümden dönmüş olan II. Mahmûd'un hayatı devamlı mücadelelerle geçmiştir. Yeniçeri isyanları, merkezi idareyi zaafa uğratan zorba idareciler ve ayanların düzene sokulması, Sırp ve Yunan milliyetçi ayaklanmaları, İran ve Rus savaşları ve özellikle Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, II. Mahmûd'un devrini tamamen işgal eden önemli gelişmeler arasındadır. Bütün bunların içinde devletin yeniden yapılanmasıyla ilgili hayati önem ve zaruret arzeden köklü ıslahatların sürdürülmesi saltanat döneminin belirgin özelliğini oluşturur (Beydili, 2003, s. 352-353).

III. Selim'in tahttan indirilmesi ve yerine IV. Mustafa'nın getirilmesiyle, ıslahat taraftarı yöneticiler önemli bir yenilgiye uğramıştır. Yeni padişah ve III. Selim'e karşı isyanı bizzat yürüten Yeniçeri Ocağı, yönetime egemen olmuştur. Üstelik padişahla ocak arasında yazılı bir anlaşma yapılmış ve Saray, Yeniçeri Ocağı'nın isyandan sorumlu olmadığını kabul ederken, ocak da siyasete ve yönetime müdahale etmeyeceği yükümlülüğünde bulunmuştur.

Ruscuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın himayesi ve gücü arkasında, reform yanlısı yöneticiler adeta bir karşı-darbe yapmışlardır. 1808'de Mustafa Paşa'nın komutasında İsyانبul'a giren askerî güçlerin himayesinde IV. Mustafa'nın yerine II. Mahmûd tahta oturmuştur. Bu paralelde II. Mahmûd, padişahlığını borçlu olduğu Alemdar'ı sadrazam yapmıştır. Yeni yönetim kısa zamanda eski yönetimi tasfiye etmiş ve III. Selim'in bıraktığı yerden faaliyetlere başlayacağını göstermiştir. Bunun yanında Ruscuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın gücüyle saltanatın değişmiş olması ve kendisinin de sadrazamlığa atanması, bir yandan da, merkezi yönetimde ve siyasal alanda ayanların oynadıkları rolü ve güçlerini kesinlikle ortaya koymuştur. Söz konusu güç kendisini en iyi biçimde 1808'de, yani II. Mahmud'un tahta çıkışından hemen sonra imzalanan Sened-i İttifak ile de belli etmiştir. Anayasa hukuku tarihi açısından adeta bir başlangıç, bir dönüm noktası olarak kabul edilen Sened-i İttifak, Osmanlı Devleti'nde anayasal

gelişmelerin başlangıcı ve temeli olarak kabul edilmektedir. II. Mahmud'un saltanatının daha ilk günlerinde saray ile yerel otoriteyi temsil eden ayanlar arasındaki anlaşmaya göre; merkezi otorite ayanların gücünü kabul etmekte, buna karşılık yerel otorite de merkezin otoritesine (belirli koşullar altında) bağlı kalacağını açıklamaktaydı. Yeniçeriler ve ayanlarla geçici olarak uzlaşan II. Mahmud, öncelikle Yeniçeri Ocağı'na alternatif olarak yeni bir askeri ocak yaratmak amacıyla Sekban-ı Cedîd'i oluşturmuştur. Öte yandan, Yeniçeri Ocağı'nda da ıslahata gidilse de; bu teşebbüsler Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın bir Yeniçeri isyanıyla öldürülmesi ve Sekban-ı Cedîd'in kaldırılmasıyla sonuçlandı.

II. Mahmud döneminde önemli dış siyasal gelişmeler de olmuştur: Bu gelişmeler içinde; Osmanlı-Rus savaşı (1808-1812), Sırp İsyanı (1804-1817), Yunan İsyanı (1815-1830), yine Osmanlı-Rus savaşı (1828-1829) ve bu savaşın sonunda Osmanlı Devleti'ne yeni toprak kayıplarına neden olan Edirne Antlaşması (1829), Cezayir'in Fransa tarafından işgali (1830) ilk sırada sayılabilir.

İç ve dış gelişmeleri kendi üzerinde toplayan bir önemli olay ise, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı (1831-1840) olmuştur. Bu isyanın yarattığı olaylar, dönemin en önemli siyasal gelişmeleri arasındadır. Osmanlı yöneticilerinin isteyip de bir türlü sürekli ve temelli olarak uygulayamadıkları ıslahatı başarıyla uygulayan Mehmed Ali Paşa, aslında sarayın merkezi otoritesinin fiilen dışında tipik bir ayan görüntüsündedir. Şöyle ki; belirli bir denge içinde padişahla uzlaşmakta ve gerektiğinde onun yanında yer almakta ama yine kendi açısından gerektiğinde saraya rağmen bağımsız tutumunu sürdürebilmekteydi.

Gerçekte en azından Mısır'ın bağımsızlığı peşinde olan Mehmed Ali Paşa (bir iddiaya göre de, gözü Osmanlı tahtındaydı) 1832'de Şam yakınında Osmanlı Ordusu ile ilk kez karşılaştı ve bu savaştan zaferle çıktı. Aynı yıl meydana gelen ikinci savaş da birincisi gibi sonuçlandı. Bu sırada Mehmed Ali Paşa'nın ordusu Konya'da idi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin bu iç sorununa, batılı büyük devletlerden müdahaleler başladı. II. Mahmud, ayanlara karşı açtığı merkezi güç mücadelesinin tamamen ve kesin bir yenilgiyle sonuçlanmaması için, ilk etapta Rusya'ya başvurdu ve Rus askeri gücüyle ittifak kurdu. Bu tutum diğer Batılı büyük güçlerin olaya müdahalelerini hızlandırdı. Osmanlı Devleti'nin zamanından önce parçalanmasını önlemek için, büyük devletlerin önerisi bir uzlaşmaydı. Bu da gerçekleşti. Öte yandan, Rus ordusunun İstanbul ve çevresine ayak bastığı sırada Hünkâr İskeleyi Antlaşması imzalandı.

Mehmed Ali Paşa'ya karşı şansını bir kez daha denemeye karar veren pâdişâh; yeniden güçlendiğini düşündüğü bir sırada 1839 senesinde Mısır Ordusu ile üçüncü kez karşı karşıya gelmiş, ancak bu kez de sonuç diğerlerinden farklı olmamış, üstelik bu kez Mısır'da bağımsızlık ilan eden Mehmed Ali Paşa'nın ordusuna İstanbul yolu açılmıştır. Osmanlı ordusunun bu yenilgi haberini 1 Temmuz 1839'da II. Mahmud'un ölüm haberi izlemiştir (Koçak, 1985, s. 1286-1287).

2. Sultan II. Mahmûd'un Modernleşme Düşüncesi

Osmanlı'nın klâsik dönemindeki merkezî otoritesinin zamanla yerel yönetimlere dağıldığını söylemek mümkündür. Faroqhi'ye göre:

“18. yüzyılda birçok bölge artık yalnızca görünüşte padişahın denetimi altındaydı. Bu bağlamda Tuzcuoğulları Karadeniz sahilinin doğusuna egemendi, Orta Anadolu'da esas güç Çapanoğullarının elindeydi, Ege sahilinde Karaosmanoğulları pamuk ve tahıl ihracatını denetliyordu. Balkan yarımadasında da böylesi iktidar sahipleri vardı, kimi zaman bir eyaletin bütününe denetimlerine almışlardı. Hatta 1808 yılında bu ayanın oluşturduğu bir koalisyon devlet yönetiminde resmen söz sahibi olmuş, bunu üzerine II. Mahmut (1808-1838) bu derebeylerini yıpratılmak için uzun süren ama başarılı bir mücadele vermişti. Bu derebeylerinden sadece bazıları politikaya karışmadan, toprak sahipleri olarak varlıklarını sürdürebildiler. Bu yüzden günümüze ulaşan yapıları pek azı büyük toprak sahiplerine ait olup çoğunluğu daha az nüfuzlu yöre eşrafından kalmadır” (Faroqhi, 2002, s. 249).

Yukarıdaki alıntıyı destekler nitelikte ifadelerde bulunan Karal, durumu şu şekilde izah etmektedir:

“Mahmud II. tarafından yapılan yeni düzen, padişah ile halk arasında yeni münasebetler kurmak gibi bir maksatla yapılmadı. Padişah, devletin sarsılan otoritesini yeni tedbirler ve yeni kurullarla kuvvetlendirmek istedi. Fakat devletin dayandığı temeller önceki padişahlar devrinde nasılsa öyle kaldı. Batının kuralları ve kurumları padişah otoritesinin kesin ve tartışmasız yürütülmesine yardım eder düşüncesiyle alındı. Büyük halk kitlelerinin toprak, endüstri ve ticaret ile ilgili çalışmaları, modern kanunlarla düzenlenecek yerde, eski halinde bırakıldı. Bununla beraber, ordunun gereçlerini sağlamak için eğitime yeni bir istikamet verildiği gibi devlet ekonomisinde de değişiklikler yapıldı” (Karal, 2011, s. 143-144).

II. Mahmûd'un düzeni içinde önemli yer tutan batılılaşma eğilimi, İslâm zihniyetiyle çelişir halde olduğu için büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Bunun sonucunda da yeni düzenin özden çok şekle dönük olduğu düşünülmekte, bu bağlamda da tam bir yenilik olarak algılanmamaktadır. Kendi yönetiminden sonra gelen Tanzimat Dönemi'nde modernleşme çabalarının artırılması da bu düşünceyi doğrulamaktadır (Karal, 2011, s. 144).

Fakat bu algının dışında, pâdişâhın bir takım modern atılımlarda da bulunduğu inkâr edilemez. Bu konuda Ayverdi, durumu şu şekilde ifade eder:

“Bir şekil ıslahatçısı olduğu kadar, fikir ve medeniyet inkılabı da yapmak isteyen İkinci Sultan Mahmud, kuvvetli iradesi ve takipçi mizacı ile başladığı işleri neticelendirmek ve tuttuğunu koparmakta gösterdiği azimle, idareciler ve memurlar kadrosunda vazife ve salahiyet taksimi de yapmıştı. Posta usulünü kurmak, Avrupa'ya, talebe göndermek, maarif işlerini düzenlemek, mektepler, hastahaneler açmak da yine başardığı işler arasındadır. 1826 ve 1831'de neşrettiği iki adalet fermânı ile tebaasını

devletin idari ve kazai himayesine vermiş olması, mütegalibeye karşı açmış olduğu şiddetli mücadelenin bir zaferi sayılabilir” (Ayverdi, 2010, s. 762).

Islahat bir terim olarak; özellikle Osmanlı Döneminde, çeşitli alanlarda yeniden yapılanma, bozulan kurumları çağdaş ihtiyaçlara göre düzenleme faaliyet ve düşüncelerini karşılamaktadır. Osmanlı devlet kurumları ve teşkilâtında yapılan ıslahatları iki döneme ayırmak uygundur. Bunlardan biri XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren Avrupa modelli ıslahatlar, diğeri ise o döneme kadar Osmanlı Devleti'nin kendi değer ve dinamikleri çerçevesinde genel olarak Türk-İslâm geleneği çizgisindeki faaliyetlerdir (İpşirli, 1999, s. 170).

Genel mânâda II. Mahmûd'un ıslahatları düşünüldüğünde askerî platformdaki teşebbüslerinin öne çıkan husus olduğu görülür. Bu söz konusu platformdaki atılımın dışında pâdişâhın mülkî sahada da bir dizi ıstılah yaptığı da göz ardı edilmemelidir. Bu ıslahatları; hükümet kurumlarında yeni düzen, memleket idaresinde düzen, nüfus sayımı ve mülk yazımı, posta ve pasaport işleri, kıyafet yeniliği ve eğitim alanında düzen şeklinde sıralamak mümkündür.

VI. Acemioğlanı, Peçnik ve Devşirme Kavramları Üzerine Genel Bilgiler

Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun bir dönem temel askerî birlikleri durumunda olan Yeniçerilerin ocaklarına yerleştirilmek için devlet ricâli tarafından önemli bir strateji geliştirilip, uygulanmıştır. Acemî ve oğlan kelimelerinin birleştirilmesiyle meydana gelen acemioğlanları, ocaklara yerleştirilmek üzere esirler ve fethedilen topraklardan getirilerek devşirilen çocuklar için kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1983, s. 7).

Söz konusu tabiri Ergin, şu şekilde izah etmektedir:

“Osmanlı hükümdarları az zaman içinde Anadolu ve Rumeli'yi elde edince buraları idare etmek için geniş bir hükümet makinesi, kuvvetli ve daimî bir ordu kurdular ve büyük bir saray teşkilâtı yaptılar. Memleketin memura ve askere, sarayın hizmet edecek unsurlara ihtiyacı vardı. Evine, ailesine ve köyüne bağlı bulunan Müslüman Türkleri bu işlere ısındıramıyorlar ve onlar da buna rağbet göstermiyorlardı. Düşmandan alınan esirlerin -İslâm fikhına göre- Padişaha ayrılan beşte birinin bu işlere verilmesiyle bu ihtiyaç önceleri bu suretle telâfi edilmeye başlandı. Esirler arasında genç ve dinç olanlar ufak bir ücretle evvelâ çiftçilerin yanına gönderilir ve bunlar orada beş sene kadar Türkçeyi, Müslümanlığı ve bir efendiye hizmeti öğrendikten sonra alınıp Acemioğlanlar kışlasına verilirlerdi ve kışlalarda kendilerine sarayın, ordunun işleri, hizmetleri ve sanat öğretilirdi. Sarayın bahçıvanları, kayıkçıları, sanatkâr ve hizmetkârları hep bunlar arasından yetiştirilirdi.” (Ergin, 1977, s. 31-32).

Bu bilgiler ışığında Acemioğlanı'nın belli işlemlerden sonra bir seçime tâbi tutuldukları görülmektedir. İçlerinden fiziksel olarak gösterişli olanlar saray, yapılı olanlar ise Bostancı Ocağı için ayrılırlardı. Her iki özelliği de taşımayanlar ise Türk ailelerinin yanlarına dağıtılırlardı (İlgürel, 1995, s. 324).

Acemi Ocağı, 14. asrın ikinci yarısında I. Murad zamanında Gelibolu'da kuruldu. Ondan evvel Süleyman Şah'ın ilk Rûmeli fethinde esir alınanlar kısa bir terbiyeden sonra iki akçe yevmiye ile savaşa dâhil edilirdi (Uzunçarşılı, 1988, s. 5).

Pençik ise aslen Farsça penç-yek kelimesinin bozulmuş şeklidir. İslâm Dini'ne göre savaş esirleri ganimetlerden sayılmaktadır. Ganimetin beşte biri de devlete aittir. Devlet, bu beşte birlik hakkında kamu yararına uygun olarak tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Genel olarak Osmanlı hukukunda devletin bu beşte birlik hakkına penç-yek ve halk dilindeki ifâdesiyle pençik adı verilmiştir. I. Murad (Hüdâvendigâr), hukukçu Karamanlı Rüstem ve Çandarlı Kara Halil'in meşrûiyetini izah etmesi üzerine, savaşta esir alınan erkeklerden beşte birini devlet adına ve asker ihtiyacını karşılamak üzere almayı kanun hâline getirmiş ve bu tarihten itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Pençik oğlanları, Acemi ocağının temelini teşkil ederdi (Akgündüz ve Öztürk, 1999, s. 44-45).

Pençik kanunu gereğince gayr-ı müslim genç savaş esirlerinden faydalanılmışsa da zamanla fetihlerin azalması, Ankara Savaşı'ndan sonra da bir süre durması yüzünden devşirme yoluna başvurulmuştur. Daha önceki İslâm devletlerinde görülmeyen bu usulün Çelebi Mehmed zamanında uygulandığı, ancak oğlu II. Murad devrinde kanunlaştığı bilinmektedir (Özcan, 1994, s. 214).

Osmanlı Devleti, sadece gayr-ı müslim Arnavut, Bulgar, Bosna, Yunan, Sırp, Macar yerlileri ve Ermenilerden belli bir kural dâhilinde yapılmak koşuluyla 14-18 yaş arasındaki gençleri, Osmanlı ordusunun temelini teşkil eden Yeniçeri Teşkilâtı'na girmek veya Saray'da önemli görevler almak üzere devşirmeye başlamıştır (Akgündüz ve Öztürk, 1999, s. 46).

VII. Osmanlı Ordusunun sınıfları

Hüdâvendigâr I. Murad, babası Orhan Gazi'nin oluşturduğu yaya ve müsellemler denilen piyade ve süvari teşkilâtını devam ettirmekle birlikte Selçukî ve Memlûklarda bulunan dâimî ve maaşlı bir yaya ordusunu vücûda getirmiştir. Yeniçeri, Cebeci ve Sipâhi birliklerinden meydana gelen Kapıkulu Ocakları bu tasarının ürünüdür. Kapıkulu Yayası; Yeniçeri, Cebeci, Topçu ve Top arabacı sınıflarına ayrılmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla ilk muvazzaf kuvvetleri oluşturan yaya ve müsellemler ordunun geri hizmetlerinde istihdam edildiler. Orhan Gazi'nin ilk muntazam ordu teşkilâtı bir buçuk asırlık bir zaman sonunda şu şekilde oluştu; Maaşlı kapıkulu askerleri ve Eyalet askerleri. Maaşlı kapıkulu askerlerinin yaya kısmını Yeniçeriler, Cebeciler, Topçular ve Top arabacıları oluştururken; süvâri kısmını ise Sipah, Silahdâr, Sağ Ulûfeciler, Sağ Garipler ve Sol Garipler oluşturmaktaydı. Eyalet askerleri ise Tımarlı veya Topraklı süvari, Azep yani hafif piyade ve Akıncılardan meydana gelmekteydi (Uzunçarşılı, 1988, s. 2).

A. Yeniçeriler ve Yeniçeri Teşkilâtına İlişkin Genel Bilgiler

Yeniçeri isminin nereden geldiği noktasında Hammer şu ifadeyi kullanmaktadır: *"Yeniçeriler'in te'sisi Çandarlı Kara Halil'in zebânice siyaseti neticesidir. Bu asker, kurulduğu sırada "Yeni-Çeri" (Yeni-Asker) diye adlandırıldı. Genç Yeniçeriler, şiddetli*

reislerin idâresi altında bulunarak, ilk zamanlarından itibâren itâate, yorgunluğa, açlığa tahammül etmeyi öğrenirlerdi. İtaat ve şecaatlerinin mükâfatı mutlak yükselişti” (Ata, 1989, s. 99).

İstanbul fethedilmeden önce Bursa ve Edirne’de yeniçeriler için yapılmış kışlalardan bahsedilse de buna dâir herhangi bir iz kalmamıştır. Yeniçerilerin İstanbul’daki ilk kışlası ise fetihten hemen sonra Şehzâdebaşı semtinde inşâ ettirilmiştir ve kışlanın adı da “Yeniçeri Odaları” adını almıştır. Sonrasında Kânûnî Sultan Süleyman tarafından Aksaray’da yeni bir kışla daha yaptırılmış ve böylece eski kışla *Eski Odalar*, yeni kışla ise *Yeni Odalar* olarak anılmaya başlanmıştır (Koçu, 2015, s. 93-94). Yeniçeri kışlalarında her sabah kışla önündeki meydana et dağıtıldığından bölgeye *et meydanı* denmiştir (Koçu, 2015, s. 98).

Yeniçeriler, bir askerî güç olarak fetihten daha çok saray ve düzen koruyucuları olarak görevlendirilmişlerdir. Çamuroğlu, bu ayrımı şu şekilde izah etmektedir:

“Yeniçeriler, asıl olarak fetih ya da cihat amacıyla değil, bir iç iktidar gücü olarak tasarlanmıştır. Osmanlı ordusunun yapısına yakından bakmak bunu kanıtlamak için yeterlidir. Osmanlı ordusunun seferlerdeki toplam sayısı içinde yeniçeriler hemen her zaman küçük bir azınlık oluşturmuşlar, savaşlarda ise ordu çok baskı altında kalmadıkça cepheye sürülmemişlerdir. Öte yandan, içerideki ayaklanmaların bastırılmasında yeniçeriler hep asıl rolü oynamışlar ve devlet bu durumlarda onlardan başkasına nadiren güvenmiştir” (Çamuroğlu, 2009, s. 22).

Yeniçeriler için pâdişâha itaat ve sadakat vazgeçilmez bir durum olarak özellikle Osmanlı’nın yükselme devrinde kendini ortaya koymaktadır. Yeniçeri Gülbank’ı (Duası) dâhilindeki sözler bunu alenî belli etmektedir:

Allah Allah eyvallah
Baş üryân, sîne puryân, kılıç al kan
Bu meydana nice başlar kesilir, hiç olmaz soran
Eyvallah...Eyvallah
Kahrımız kılıcımız düşmana ziyan
Kulluğumuz pâdişâha âyân
Üçler, yediler, kırklar
Gülbank-ı Muhammed,
Nûr-i Nebi,
Kerem-i Ali,
Pîrimiz Hünkârımız Hacı Bektaş Veli
Demine devrânına hu diyelim

Huuu... (Öz, 2009, s. 20).

Gülbankta da ismi geçen *Hacı Bektaş Veli* ismi Yeniçeri-Bektâşî ilişkisi dâhilinde hep tartışma konusu olmuştur. Kimi tarihçiler ocağın kuruluşunda bizzat Hacı Bektaş-ı Veli'nin de yer aldığını savunurken, kimi tarihçiler de Hacı Bektaş-ı Veli'nin ölüm tarihi olan 1271 senesiyle ocağın kuruluş döneminin aynı peryotta olmadığını idda etmişlerdir.

Akgündüz ve Öztürk, durumu net bir şekilde açıklamaktadır:

“Yeniçerilerin elbisesi ise, o zamanda keşif ve kerametleri bilinen Hacı Bektaş-ı Veli evladından Timurtaş Dede ve Mevlana evladından Emir Şah Efendi'ye danışılarak dualar ile giydirilmiştir. Mevlana'nın torunlarından olan zat Mevlana elbisesini giydirmeyince, kepenek denilen Hacı Bektaş-ı Veli elbisesi giydirildi. O halde yeniçerilerin giydiği kisveyi Hacı Bektaş-ı Veli giymiş olabilir; ancak Hacı Bektaş-ı Veli yeniçeri kurulmadan vefat ettiğinden o giydirmemiştir. Bu muvazzaf yeni ordu, kul olduğundan dolayı yeniçeri adı verilmiştir, yoksa Hacı Bektaş-ı Veli'nin isimlendirmesi değildir. Onun evladından birinin duası bulununca ve yeniçeriler de ocaklarını onun manevi himayesinde görünce, yeniçerilere Tâife-i Bektaşiyân ve ağalarına da Ağayân-ı Bektaşiyân denmiştir” (Akgündüz ve Öztürk, 1999, s. 52).

Yeniçeri Ağalığı'na bağlı önemli bir ocak da Tulumbacı Ocağıdır. İstanbul'da ilk yangın tulumbasını yapan ve bunu bir Tophane yangınında başarıyla kullanan Fransız mühtedisi olan Gerçek Davud Ağa, dönemin sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Sadrazam Yeniçeri Ocağı'na bağlı bir Tulumbacı Ocağı'nın kurulması emrini vermiş ve teşkilâtın başına da Gerçek Davud Ağa'yı atamıştır. 1720 yılında kurulmuş olan bu teşkilât, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılına kadar hizmet vermiştir. 1826 senesinden sonra ise İstanbul halkı tarafından her semte bir yangın tulumbası temin edilmiş ve bu sayede İstanbul'un ünlü mahalle tulumbacılığı doğmuştur (Koçu, 2015, s. 98).

1. Genel Mânâda Yeniçeri İsyancıları

Sözlükte “haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak” anlamına gelen Bağy البغي fıkıh terimi olarak ifade ettiği siyasi anlamın yanı sıra *Allah'a karşı gelme, dinin çizdiği sınırları aşma* manasında dinî-ahlakî bir terim olarak da kullanılmaktadır. Dinî ve hukukî anlamlarda isyan eden kimseye bâği veya âsi denir. Devlete karşı silahlı ayaklanmanın bağy suçu oluşturması için gereken şartlar konusunda mezhepler tarafından farklı görüşler ileri sürülse de genel kabule göre; bağy suçunun birinci unsuru, isyanın meşrû bir devlet başkanına veya devlet düzenine karşı yapılmış olmasıdır. Bağyin ikinci unsuru isyanda güç kullanılmasıdır. Bağyin üçüncü unsuru isyanda devlet başkanının değiştirilmesi veya meşrû emirlerinin uygulanmaması kaskının bulunması ve isyancıların bu hususta kendilerince haklı bir sebebe (te'vil) dayanmasıdır (Şafak, 1991, s. 451-452).

Yukarıda verilen fıkıh bilgisine göre, genel olarak yeniçeri isyanlarının hemen hemen bu üç unsuru karşıladığı düşünülebilir. Çeşitli nedenlerle devlet yönetimine karşı irili ufaklı eylemlerde bulunulması, gerektiğinde güç kullanarak idarecilerin görevden alınması hatta katledilmesi Osmanlı tarihinde çok rastlanan bir hadise durumundadır.

İlk yeniçeri hareketleri Osmanlı'nın yükselme devrinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar farklı nedenlerle sırasıyla; II. Murad, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde görülen isyanlar olup, bu söz konusu isyanlar bir şekilde ötelenmiştir. Fakat Sultan III. Murad devrinde Yeniçeri Ocağı'nın siyasete dâhil olduğu görülmektedir. III. Mehmed dönemine kadar sirayet eden hareket Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa kaynaklı yeniçeri-sipahi çatışmasına sebep olmuştur (Koçu, 2015, s. 170-172).

Osmanlı tarihinde tüm bu isyanlar gölge altında kalsa da, 1622 ihtilâli unutulmayacak bir ayaklanma olarak kendini gösterecektir. Tarihte ilk defa bir Osmanlı pâdişâhı birçok eziyete tâbi tutularak katledilecektir. 1621'de Sultan II. Osman Lehistan'a karşı yürüttüğü Hotin seferinde istediği başarıyı elde edememiş, bunun sebeplerini de disiplinsiz Yeniçeri Ocağı'na bağlamıştır. Bu genç hükümdar, başta hocası Ömer Efendi ve birkaç yandaşıyla yeni bir ordu kurulması fikrinde birleşmişler ve bu yönde çalışmalara yönelmişlerdir. Sadaret hırsı olan Kara Davud Paşa ve birkaç yeniçerinin entrikalarıyla yaptığı isyan neticesinde pâdişâh hayatını idamla kaybetmiştir. Yemişçi Hasan Paşa Vakası'ndan sonra yeniçerilerin kuvvet kullanarak isteklerini gerçekleştirebilecekleri bir dönem bu sayede başlamıştır. Osmanlı tarihinde birçok sefer *yeniçeri zorbaları* olarak anılacaklardır; yeniçerilerin ihtilal kararlarına da *kazan kaldırma* denilecektir (Koçu, 2015, s. 174). Avrupalı yazar De Lamartine, söz konusu durumu şu şekilde değerlendirmektedir: "*Sadrazam Davud Paşa'nın planıyla Sultan Osman'ın katli, Osmanlıların Tanrı'nın gölgesi dedikleri hükümdarlarına karşı yaptıkları ilk affedilmez eylemdir*" (De Lamartine, 2011, s. 621).

XVII. yüzyıl içerisinde Bağdat ve Halep vakaları gerçekleşse de, Sadrazam Hâfız Ahmed Paşa'nın katli Sultan IV. Murad'ın Kapıkulu Ocakları üzerinde sert önlemler almasına meydan vermiştir. İhtilallerle başlayan IV. Murad devri, pâdişâhın yeniçerileri sindirmesiyle sürmüştür. Öyle ki, halefi ve kardeşi Sultan İbrahim'in devri de sükûn içinde başlamıştır. Fakat sekiz sene sonra yine kanlı bir yeniçeri ihtilâliyle nihayetlenmiştir (Koçu, 2015, s. 240). 1651-1687 yılları arasında yeniçeriler pâdişâhlarına bağlı kalmışlardır. Bu otuz altı yıl sürecinde Köprülü Mehmed ve Fazıl Ahmed Paşa'nın yönetimleri Osmanlı tarihinde önem arz etmiştir. Sonrasında Köprülülerin damatları olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaretinde Viyana'ya kadar dayanan ordu ağır bir yenilgi alınca, Kara Mustafa Paşa türlü entrikalarla Belgrad'da idam edilmiştir. Merzifonlu'nun ölümü liyakatsiz yöneticilerin idareye geçmesiyle devam etmiş, sonrasında Macaristan'da Varadin isyanı ve İstanbul ihtilali ile sürmüştür (Koçu, 2015, s. 272-273).

1730'da sona eren Lâle Devri, yine bir ihtilâlin sonucudur. Tarihte Patrona Halil isyanı olarak anılan bu isyan, dönemin pâdişâhı Sultan III. Ahmed'in tahtı yeğeni I. Mahmûd'a bırakmasıyla son bulmuştur (Akgündüz ve Öztürk, 1999, s. 217).

1808'de III. Selim'in katli ile son bulan Kabakçı Mustafa isyanı, son yeniçeri isyanı olarak kabul edilebilir. Daha önceki kısımlarda bahsedilen Nizâm-ı Cedîd hareketinin oluşturduğu aynı adla anılan ordu, sürekli itibârını yükselttikçe yeniçeri nazarında bir tehlike oluşturmuştur. Pâdişâhın ölümüne neden olan isyan aynı zamanda ciddi mânâda düşünülen ilk modernleşme teşebbüslerini de kısa süreliğine de olsa durdurmayı başarmıştır.

Yeniçerilerin devlet yönetimine güçlü etkilerinin yanı sıra farklı nizâmdışı davranışlarını da tarih sürecinde görmek mümkündür.

Söz konusu durumu İnalçık, şöyle detaylandırmaktadır:

"1630'larda Koçi Bey, yeniçerilerle eyâlet askerleri arasında daha önceden kurulmuş olan dengenin yok olmasından ve yeniçerilerin, imparatorluğun bütün kademelerini istilâ etmelerinden şikâyet etmekteydi. Vezirler, saray mensupları ve taht vârisleri, güç kazanmak için sürekli onların desteklerini aramışlardı. Yeniçeriler, aralarında ticaretle uğraşma hakkı da olmak üzere, kendilerini için ilâve imtiyazlar elde ettiler. Böylece pek çoğu küçük esnaf takımına katıldılar ve böylece İstanbul halkının asayışı kadar yönetimin mâli siyasetini de etkilediler" (Quataert, 2017, s. 38).

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılın ortalarında kötüleşen ekonomik durum yeniçeri maaşlarında da olumsuz mânâda etkisini göstermiştir. Ticaret yapabilmek için yeniçeriler şehir dâhilindeki esnaf loncalarına üye olurlarken, esnaflar da yeniçeri ocağına kaydolmuşlardır. Bu sebeple yeniçeri sayısında ciddi bir artış olmuş, bu sayı artış da hanlar, bekâr odaları ve kahvehanelerin yeniçeriler tarafından doldurulmasına meydan vermiştir (Sökmen, 2012, s. 48).

Sökmen, yeniçerilerin ticaret uğraşlarının daha da farklı bir hâle gelişini şu şekilde ifâde etmektedir: *"Orta denilen yeniçeri birlikleri güvenlik görevleriyle birlikte İstanbul'a getirilen gıda maddelerinin dağıtımının düzenlenmesinden sorumluydu. Dönemin terminolojisinde 'ihtisap dairesi' adıyla anılan bu kurumların yanı başında da yeniçeri kahvehaneleri kurulmuş, zaman zaman işler bu kahvehanelerden yönlendirilmiştir"* (Sökmen, 2012, s. 49).

Bu örnekler bağlamında; yüzyıllar içerisinde süre gelen irili ufaklı isyanlar, modernleşme güdümüne girmemek hatta bu kavramın içinde yer alan her türlü atılama engel olmak, dahası askerî nizâmın dışına çıkarak işi halkı karşısına alma boyutuna kadar getirmek, artık ocağın ortadan kaldırılması gerçeğini de beraberinde getirmiştir.

2. Yeniçeri Ocağı'nın Lağvedilmesi

Sultan II. Mahmûd; tarih bilinci olan, geçmişten önemli tecrübeler çıkaran önemli bir devlet adamı portresi çizmektedir. Öyle ki; II. Mahmûd, amcasının oğlu III. Selim'in eski örgüt ve kurumların paralelinde yeni oluşumların var edilmesi ve işletilmesi politikasını ciddi bir hata olarak değerlendirmiştir. Nitekim Sultan II. Mahmûd, öncelikle

Yeniçeri Ocağı'nı lağvetmiş, sonrasında *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adını vereceği yeni orduyu kurmuştur.

Pâdişâh, Mayıs 1826'da Şeyhü'l-islâmın konağında, vezirlerden Şeyhü'l-islâm'dan ve hatta Yeniçeri Ocağı'nın önde gelenlerinden bir meclis toplamıştır. Mecliste Sultan Mahmûd, ocağın bu kötü halini gündeme getirmiş, bunun üzerine Yeniçeri Ağası Mehmed Celâlettin Ağa yeniçerilerin yeni talime açık olduklarını bildirince *Eşkinçi Ocağı* adıyla yeni bir ordunun kurulmasına karar verilmiştir. Pâdişâhın emriyle hemen bir kanun oluşturulmuştur. Buna göre; her Yeniçeri Ortası içerisinde subaylarının tespit ettiği yüz elli nefer Avrupa tarzı eğitimi kabul edecek ve ilk etapta 7.650 nefer bu şekilde modern talim görecekti. Esasen sultan sistemin yürümeyeceğini ve ocağın bunu kabul etmeyeceğini bu surette de işin yeni bir isyan doğuracağını bilmekteydi. Nitekim meclisin kararına onay veren Yeniçeri Ağaları'nın büyük bir kısmı, ocakta yeniçerileri kıskırtmaya başlamışlardı (Andıç, 2014, s. 77).

Yeniçeriler, 15 Haziran 1826 tarihinde 1807'de yaptıkları gibi kazanlarını kaldırıp Et Meydanı'nda toplandılar ve isyan İstanbul'un her tarafında duyulmaya başladı. Fakat bu sefer, Mahmûd'un önceden menfaatler vaat ederek yanına çektiği ulema sınıfının ileri gelenleri Topkapı Sarayı'na gelerek isyanın bastırılması gerektiğini kabul ettiler. Bu paralelde; İstanbul kadısı tarafından şehir sakinlerine pâdişâhı desteklemeleri için mahallelere temsilciler gönderilmiştir. Söz konusu isteğe olumlu cevap hemen gelmiş, sayısız medrese öğrencisi ve diğer vatandaşlar sancak altında toplanmıştır. Bu sayede Sultan Mahmûd, yeniçerilerin geleneksel molla-yeniçeri dostluğunu bozmuş ve her başkaldırı da evine kapanan halkı da yanına toplamıştı. Pâdişâh bu kulvardaki son emrini vererek kendisine sadık kalan cebecilerin ve silahlanan halkın Et Meydanı'na yürümesini istemiştir. Pâdişâh, kışlalarına çekilen yeniçerilere teslim olmalarını emretmiş ve doğal olarak red cevabını almıştır. Cebeciler, yine pâdişâhın emriyle kışlaları topa tutmuş ve bu ateşlerin sonucunda da meydan yaralı ve ölü yeniçerilerle dolmuştur. Bu saldırıdan kurtulmayı başaran yeniçeriler, iki ay kadar bir süreçte yakalanarak idam edilmiştir. Devamında bir beyannâme ile Yeniçeri Ocağı lağvedilmiş ve bu olaya da *Vak'a-i Hayriyye* adı verilmiştir (Andıç, 2014, s. 78).

VIII. Mehter ve Mehter Mûsikîsi

Behar, Mehter mûsikîsini genel olarak şu şekilde ele alır:

“Mehter müziği esas itibariyle çok sınırlı zaman ve alanlarda fonksiyonel olabilen, temel amaç ve işlevleri belli, kullanım alanları ise nispeten kısıtlı olan bir askerî müzik türüydü. Şan ve azamet belirtmek için, padişah, vezir ya da sefirlere refakat etmek için ve bu amaçla öncelikle askerinin ve devletin gücünü vurgulamak için kullanılırdı mehter mûsikîsi. Harpler ve sefer sırasında ise Osmanlı askerinde gayret, cesaret ve şecaat, düşmanda ise şaşkınlık, korku ve panik gibi duyguları uyandırmak gerektiğinde devreye girerdi” (Behar, 2015, s. 44).

Nefesli ve vurmali sazlardan oluşan bu askerî birliklerin ismi Hunlar zamanında *tuğ* iken, Fatih'ten sonra mehterhâne ismini almıştır. Selçukluların Tabilhâne veya

Nevbethâne dediği bu müessesede Hunlardan beri ikisi nefesli, dördü vurmali altı temel çalgı yer almakla beraber, İslâmiyetten sonra bu durum değişim göstermiştir. Savaş esnasında ordunun önünde giden kös, davul, nakkare, zil, çevgân, çalpara, çengiharbî, zurna ve boru gibi sayısız vurmali ve nefesli çalgının icra edeceği müzik; savaş, tören ve oyun amaçları için özel olarak bestelenirdi. Hünkâr, At, Alay Düzen, Elçi ve Rakkas Peşrevi, bu mehter havalarından bazılarının isimleridir. Savaşlarda çalınan mehter havalarının karşılığı niteliğinde yer alan nevbet; gündelik şehir hayatında namaz vakitleri ile önemli resmi münasebetlerde vurulmaktaydı. Dini fonksiyonunun yanı sıra bir tür askerî halk konseri içeriğini de taşıyan nevbet, Osmanlılarda ilk kez Osman Bey'in huzurunda vurulmuştur. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Me'sud'un bağımsızlık fermanı ile uç beyliği alâmeti olarak gönderdiği berat, kaftan, tuğ ve sancağının yanında davul, nakkare, boru ve zilden oluşan takımın verdiği konseri Osman bey ayakta dinlemiştir. Nebbetin resmi bir sosyal uygulaması da çok sayıda davul zurnanın çaldığı ağır ritimli pehlivan havaları eşliğinde 1361 yılından beri yapılan Kırkpınar yağlı güreşleridir. Mehterin büyüklüğü *kat* terimi ile belirtilirdi. Her bir sazın sayısına göre değişmekle beraber, Padişahların 12 katlı (her bir sazdan on ikişer adet) sadrazamın dokuz, vezir ve paşaların yedi katlı mehterleri vardı. İcra düzeni normal zamanlarda yarım, savaşta ise saf biçimindeydi. Fil veya develere kocaman kösler, at veya katırlara büyük ziller bindirilirdi. Davullar, nakkareler, zurnalar ve borular saflar halinde tuğ ve sancakların önünde yürür, zencirî adı da verilen çevgânîler, at kılından kurdele, zil ve çingiraklarla süslü ritm sopalarını *Ala hey!* nidâlarıyla sallayarak askeri şevklendirirlerdi. Normal vakitlerde nevbet ise, en önemlisi ikinci zamanında olmak üzere, yarım ay şeklinde dizilmiş mehterhân bölüğü tarafından vurulur; davul, zurna, zil ve borucular ayakta, nakkareciler yere bağdaş kurarak icra ederdi. Tören, içoğlan başçavuşusunun vezir veya yeniçeri ağasına sunulmak üzere ihtiyaç sahiplerinin dilekçelerini toplamasıyla başlar, halkanın ortasına gelen mehter başının elinde çevgânla konseri yönetmesiyle devam eder, gülbank ve dualarla son bulurdu. Mehterin ilgi çekici birçok özelliği bulunmakla beraber bunlardan bir tanesi, öncelikle nefesli sazların, arkasından bütün heyetin çaldığı yumuşak veya gümbürtülü bölümlere nöbetleşe yer verilen *karabatak* tekniğidir.

XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda yetişen bestekâr ve icracılar tarafından askerî mûsikî sanatının zirvesine ulaştırılan mehter mûsikîsi, hem savaşlar hem Osmanlı elçi veya heyetlerine eşlik eden takımlar münasebetiyle tanındığı Avrupa'da önce ordu birliklerini, sonrada bestecileri etkilemeye başlamıştır. 1683'te Viyana'ya ilerleyen Jon Sobieski'nin ordusuna perküsyonları artırılmış askerî bir bando, mehter etkisi hasebiyle eşlik etmiştir. 1741 yılında batılıların yeniçeri müziği anlamına gelen *Janitscharen musik, musique des Janissaes, Janissaries' musica dei Giannizzeri* gibi terimlerle isim kazandırdıkları mehteri ilk uygulayan Lehler olmuştur. Mehterhânenin 1828'de II. Mahmud tarafından lâğvedilmesinin ardından emekli bando subayı Guiseppe Donizetti'ye Muzika-i Hümâyun adlı batı kopyası saray bando okulu kurdurulmuştur (Tanrıkorur, 2003, s. 22-26).

Mehterhâne'nin kaldırılmasından sonra yeni Mehterhâne'nin kurulması, Türkçülük cereyanlarının kuvvetlendiği meşrutiyet sıralarında yine devlet vasıtasıyla

gerçekleştirilmiştir. Yeni mehterhânenin tesisinden hemen önce ise 1911’de bir konser verilmiş ve bu konserde Asım Bey’in Rast, Suzinak ve Suzidilara peşrevleri icra edilmiştir. Bir müddet sonra 1914 yılında yeni mehterhâne *Müze-i Askerî-i Osmaniye* bağlı olarak *Mehterhâne-i Hakaanî* adıyla kurulmuştur. Mehter takımının repertuarı baştan aşağı yeniden bestelenmiştir. İsmail Hakkı Bey, Muallim Kâzım Uz, Ali Rıza Bey mehter takımı için marşlar yazmışlardır (Sanal, 1964, s. 285-286). Türk askerî müsikîsinin ihyası için Enver Paşa ile Ahmet Muhtar Paşanın çabaları, dönemin Savunma Bakanı Zekâi Apaydın tarafından engellenmiş, Mehter Takımı, şefi Hasan Tahsin Parsadan’ın çabası ile 1952’de önce üç, sonra altı, en nihayetinde dokuz katlı olarak tekrar kurulmuştur (Tanrıkorur, 2003, s. 26). Mehterhâne tekrar kurulurken eski mehterhânedeki kalan repertuar aynen alınmakla beraber bunlara kahramanlık ve saha türkülerinin ilavesi yapılmıştır. Doktor Suphi’nin çalışmaları ile ortaya koyduğu mehterlere mahsus *sa’at peşrevi* ile sayısı ikiye çıkan mehter havaları mehter takımı tarafından çalınmamıştır (Sanal, 1964, s. 291).

1968’de zamanın Askerî Müze müdürü Sabahattin Doras’ın teklifiyle dokuz katlı bir mehter takımı oluşturuldu. Bu takım halen Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı’na bağlı Mehterân Bölüğü adı altında faaliyet göstermektedir. Ayrıca Kültür Bakanlığı İstanbul Tarihî Türk Müziği Topluluğu’nun ve bazı belediyelerin bünyesindeki mehter takımları da bu tarihî kültür mirasını yaşatmak amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir (Özcan, 2003, s. 549).

IX. Çöğürçüler

Yeniçeri kışlalarının günlük hayatında çöğür icracılığı da önem arz etmektedir. Yeniçeriler arasında halk şairi statüsünde yer alan kişiler, kendilerinin düzenlediği kahramanlık türkülerini ve ilahileri seslendirmişlerdir. Öyle ki bu saz şairleri; savaş meydanlarında mehterhânenin icra ettiği müzik dışında, çöğürleriyle müzik yaparlar ve bu sayede askerin motivasyonuna olumlu yönde etki ederlerdi (Koçu, 2015, s. 105).

X. Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu ile neredeyse yaşdaş olan Yeniçeri Teşkilâtı, kuruluş planı itibarıyla hanedanı korumakla görevlendirilmiş, savaşın daha çok final bölümünde alana dâhil edilmesi uygun görülmüştür. Yeniçeri Ocağı’nın alt yapısını oluşturan Acemi Ocağı’nın, yeniçeri kimliği üzerinde vermiş olduğu eğitimle etkin bir rol aldığı görülmektedir. Özellikle imparatorluğun zirvede yer aldığı XVI. asrın sonlarına kadar teşkilât, pâdişâha itaat konusunda ciddi sıkıntılar oluşturmamış, aksine yüksek sadakat ile vazifesini yerine getirmiştir. Fakat özellikle III. Murad zamanından itibaren siyasi bir kimliğe de bürünen teşkilât, çıkardığı isyanlarla devlet yönetimi üzerinde etkili olmuştur. Bu etki, çok sefer kanlı eylemler şeklinde tezâhür etmiş ve bunun paralelinde II. Mahmûd’un ocağı lağvetmesine kadar yaşanan süreçte devlet yönetiminde hep yeniçerilerin istekleri gerçekleşmiştir. Ocağın kapatılmasına yakın süreçte, genel anlamda yeniçerilerin aslî işlerinden uzaklaşarak, yeniçeri kurallarını ihlal ettiği ve bünyesinde normalinden çok fazla, üstelik eğitimsiz kişileri de barındırdığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, batılı güçler karşısında toprak kaybetmeğe başladığı dönemlerde artık modernleşmeyi bir başka deyişle batılılaşmayı gerekli görmüştür. Bu bağlamda, ilk olarak ordunun yeni teknikler ve eğitimlerle donanmasını elzem kabul etmiştir. Kimi zaman bu konuda devlet tarafından düşünülen güncelleme teşebbüsleri yeniçeri ve ulema sınıfının işbirliğiyle engellenmiştir.

İmparatorluğun gerçek mânâda ilk modernleşme adımlarının atıldığı dönem olan II. Mahmûd devri, kamu yönetiminde de ciddi değişikliklerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Merkezîyetçi bir yönetim tarzını tekrar yürürlüğe koymayı hedef edinen pâdişâh, uygun bir zamanı kollayarak Yeniçeri Ocağı'nı lağveder. Ocağın ıslah edilemeyeceğini, muadil bir ordunun da işlevsel olamayacağını geçmiş dönemlerden tecrübe eden pâdişâh; bu sefer yanına ulema ve halk desteğini de alarak tarihimizde *Vak'a-i Hayriyye* olarak bilinen olayı gerçekleştirir. Bu olay süresince gerek başkentte, gerek başkent dışında yer alan yeniçeriler koşulsuz katledilir. Yeniçerilerin şubesi pozisyonunda olan Tulumbacı Ocağı, bu hareket dâhilinde ortadan kaldırılır. Ayrıca ocağın kuruluşundan itibaren manevî bir lider durumunda olan Bektâşîyye Tarîkatı da ciddi baskı altına alınır. Sultan Abdülmecit iktidarına kadar Bektâşî tekkeleri kapalı olarak kalır. Birçok Bektâşî Dedesi koğuşturmaya alınır, bir kısmı da yeniçeriler gibi katledilir. Yeniçerileri hatırlatacak hiçbir şeyin ortada olmamasını isteyen pâdişâh, eski yeniçeri kışlalarının yıkılmasını emreder.

Modern ordu profiline uygun olarak düşünülen *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* ordusu, tarihimizde bu dönemden sonra yer alan savaşlar incelendiğinde beklentileri karşılama konusunda sıkıntılıdır.

Yeniçeri Ocağı'nın bandosu konumunda olan Mehterhâne de ortadan kaldırılır. Bunun neticesinde orijinal marşların da önemli bir kısmı yok olur. Marşların teşkilinde rol alan birçok usûl unutulur. Ahmed Muhtar Paşa tarafından Mehterhâne-i Hakânî adıyla yeni bir mehter ekibi oluşturulsa da bu yeni mehter, eski dönem mehter ekibinden uzakta bir yapıya sahiptir. Suphi Ezgi tarafından nadir de olsa bazı eski dönem marşlara ulaşılsa da, bugün revaçta olan birçok eser sonradan bestelenmiş marşlardır.

Bugün itibarıyla pek bilinmeyen Yeniçeri Saz Şairliği de Vak'a-i Hayriyye'nin doğal sonucu olarak ortadan kalkmıştır. Halk arasında *Yeniçeri Çöğürçüleri* olarak bilinen bu saz âşıklarının, Bektâşî geleneği ile müzik icra ediyor olmaları yüksek bir ihtimaldir. Ayrıca Bektâşî tekkelerinin kapatılması paralelinde tabii olarak bu tekkelerde her türlü faaliyet bir süreliğine durmuştur. Bu da bugün itibarıyla adet olarak daha fazla elimizde olabilecek Bektâşî nefeslerinin azalmasına sebep vermiştir.

Kaynaklar

Akgündüz, A ve Ö, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Andıç, F. (2014). *Bir Padişah Portresi II. Mahmud*, Ankara: Hitabevi Yayınları.

Ayverdi, S. (2010). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- Behar, C. (2015). *Osmanlı/Türk Musikisinin Kısa Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beydili, K. (2003). “Mahmud II”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (XVII, ss. 352-357). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çamuroğlu, R. (2009). *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriye*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- De Lamartine, A. (1853). *Osmanlı Tarihi*. (Çev. Serhat Bayram). İstanbul: Kapı Yayınları. (2011).
- Engelhardt, E. P. (1999). *Tanzimat ve Türkiye*. (Çev. Ali Reşad), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi I-II*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Faroqhi, S. (2002) *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. (Çev. Elif Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İlgürel, M. (1995). “Acemi Oğlanı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (I, ss. 324-325). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalçık, H. (2017). *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, İstanbul: Kronik Kitap.
- İpşirli, M. (1999). “İslahat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (XIX, s. 170-174). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kayalı, K. (1985). “Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (V, ss. 1250-1258). İstanbul: İletişim Yayınları
- Koçak, C. (1985). “II. Mahmud (1808-1839)”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (V, ss. 1286-1287). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçu, R. E. (2015). *Yeniçeriler*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A. Ş.
- Küçük, C. (1988). “Abdülaziz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (I, ss. 179-185). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). *Defterimden Portreler*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öz, G. (2013). *Yeniçeriler ve Bektaşilik*, Ankara: Barış Kitabevi.

- Özcan, A. (1994). “Devşirme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (IX, ss. 254-257). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, N. (2003), “Mehter”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (XVIII, ss. 545-549). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Quataert, D. (2000). “19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914”. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, Halil İnalcık (Ed.). Donald Quataert, (Çev. Süphan Andıç). II. (ss. 885-900). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Sanal, H. (1964). *Mehter Musikisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sökmen, C. (2012). *Eski İstanbul Kahvehaneleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Şafak, A. (1991). “Bağy”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (IV, ss. 451-452). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanrıkorur, C. (2003). *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Temel, T. (2015). *Modernleşme Sürecinde Türk Tiyatrosu'nda İdeal Bireyin Temsili*, (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Timur, T. (1985). “Osmanlı ve Batılılaşma”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (I, ss. 139-146). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1999). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Von Hammer, J. (1989). *Büyük Osmanlı Tarihi I*. (Çev. Mehmed Ata). İstanbul: Üçdal Neşriyat.